

УДК 327:[(477)+(73)]

Богданова Тетяна Геннадіївна,
аспірантка Київського славістичного
університету

УКРАЇНСЬКО-АМЕРИКАНСЬКІ ВІДНОСИНИ – ПАРТНЕРСТВО ЧИ ЗАЛЕЖНІСТЬ?

У статті розглядаються українсько-американські відносини на сучасному етапі. Робиться висновок, що політика США спрямована на встановлення нового світового порядку, в якому Америка посідала б домінуюче місце.

В статье рассматриваются украинско-американские отношения на современном этапе. Делается вывод о том, что политика США направлена на установление нового мирового порядка, в котором Америка занимала бы доминирующее положение.

The article deals with the Ukrainian-American mutual relations at the present time. It is judged that USA policy is directed to establishing the new global order, in which America would occupy leading position.

Сьогодні Україна ще не повністю розбудувала демократичні інституції, не закріпила на високому рівні економіку. І саме тому ми намагаємося рівнятися на потужні країни заходу. З огляду на напрям нашої зовнішньої політики, який чіткіше викреслився протягом останніх двох років, існує велика потреба аналізувати співпрацю між Україною та однією із потужніших країн світу – США.

За період незалежності у відносинах між нашими країнами були і злети, і падіння. Зараз можна зазначити, що після помаранчевої революції почався новий етап у відносинах між нашими країнами. Тому з огляду взятого курсу нашої країни на європеїзацію та чітке бажання вступу до НАТО цікаво розглянути, якими шляхами ми до цього йшли і як далі будемо розвивати свою зовнішню

політику. Україна як безпосередній учасник великої політики має відігравати значну роль на міжнародній арені. Геополітичні параметри України є дуже вагомими, тому навіть ще економічно недосконала та політично нестабільна Україна не залишається осторонь глобальних подій. У 90-ті рр. ХХ ст. США посіли місце єдиної супердержави в постбіполярному світі. Американські інтереси поширилися, на всю земну кулю. Першочергову ж увагу необхідно приділяти силовому значенню держави в міжнародній системі та її геополітичній вазі в регіоні, тому Україна, яка займає важливе геополітичне становище у своєму регіоні, розглядається американською адміністрацією як держава, стратегічне партнерство з якою відповідає інтересам національної безпеки США. Саме Україна може відігравати найважливішу роль в Центрально-Східній Європі. Але це залежатиме від позиції, якої вона буде притримуватися, – Росія чи Захід? Саме тому з'являється дуже важливе питання – якщо ми будемо працювати зі США, що з цього вийде? Через співпрацю, що раніше відбувалася між нашими країнами, можна прослідкувати окремі закономірності, плюси та негаразди, зробити висновки та вивести напрями які будуть корисними для майбутніх українсько - американських відносин.

Політика нашої держави завжди залежала від інших, більш могутніх держав. Так, у своїй інавгураційній промові 30 листопада 1999 року Президент України Л. Кучма зазначив, що одним з ключових зовнішньополітичних напрямів є стратегічне партнерство зі Сполученими Штатами Америки, як державою лідером, що надала Україні за роки її незалежності неоціненну політичну, фінансову, економічну і технічну допомогу. Звичайно, з такою країною Україні вигідно мати дружні стосунки, оскільки аналіз відповідних ситуацій з американської історії переконує, що будь-яка середня чи мала держава, яка прагне залишитися у сфері інтересів США і сподівається на одержання допомоги від них, мусить переконати свого великого партнера у тому, що її ігнорування негативно позначиться на забезпеченні американських національних інтересів, на чому традиційно базується зовнішня політика США [1].

Після закінчення "холодної війни" Сполучені Штати Америки стали

одноосібним світовим лідером, а світовий порядок – однополярним. Колишній директор Лондонського міжнародного інституту стратегічних досліджень К. Бертрам зазначав: у світі існують сили (передусім Євросоюз та Китай), які з часом можуть трансформувати його у багатополосну структуру, оскільки "американська однополярність дихає самовдоволенням і в цьому ховається причина її тимчасовості". На нинішньому етапі розвитку вже починаються згасання того авторитету єдиної наддержави. Як у світі, так і серед самого населення Сполучених Штатів Америки.

Але фактом є й те, що США залишили далеко позаду своїх потенційних суперників в економіці, торгівлі, фінансах, у військово-політичних аспектах тощо. На сьогодні на неповні 5% населення єдиної нині супердержави припадає до третини світових ресурсів та багатств. Між 1990 і 2000 роками американська економіка зросла на 27%, тоді як західноєвропейська на 15, а японська – лише на 2%. Частка США у світовому валовому продукті збільшилася у ці роки з 25,9 до 30,4%. На США припадає 35,8% світових витрат на виробництво нових технологій. Вони домінують у світовій валютній системі, займають головні позиції у світовій торгівлі, мають наймогутніші транснаціональні компанії. Експорт американської військової техніки та озброєння і щорічні витрати США на оборону перевищують військовий експорт та оборонні бюджети всіх інших країн "великої вісімки", разом узятих [2].

Залишившись єдиною супердержавою, США отримали історичний шанс стати світовим гегемоном щодо нав'язування іншим країнам свого бачення майбутньої побудови світу. І, схоже, американське керівництво перейнялося ідеєю особливої месіанської ролі США на нинішньому етапі розвитку людської цивілізації.

Яке ж тоді ставлення Сполучених Штатів Америки до України? Політика США еволюціонувала протягом останніх років періоду незалежності України. Але перші роки були дуже важкі в стосунках між нашими державами. Такі радикально різні за всіма показниками. Навіть можна чітко побачити різкий розрив, який стався після розпаду. Америка з більшою силою пішла вгору, а Україна майже на очах втрачала навіть ту стабільність, яка у неї була. Таким

чином можна порівняти ситуацію в США та України в перші роки після розпаду Радянського Союзу.

Раніше було відмічене різке зростання темпу виробництва в Америці. Подивимося, що в той самий час відбувалося в Україні.

Здобуття Україною незалежності, закріплене референдумом 1-го грудня 1991 року радикально змінило умови її історичного розвитку. Незалежність поставила перед українським суспільством і молодою державою нові завдання. Історія свідчить, що утвердження реальної політичної незалежності неможливе без творення стабільної, високоефективної національної економіки, зорієнтованої на задоволення повсякденних потреб людей [3].

Також радикально змінилися умови її міжнародної діяльності: саме з цього часу можна говорити про власну, самостійну зовнішню політику держави. Першочергове значення для України мають двосторонні відносини зі США. Відкриття посольств, зустрічі на найвищому рівні створили надійну основу для їхнього розвитку.

Власну життєздатну економічну систему України доводилося створювати на руїнах загальносоюзного економічного комплексу СРСР. Необхідно було докорінно реформувати економіку на ринкових засадах, забезпечити рівноправні умови для розвитку всіх її форм власності – державної, приватної, колективної.

Слід було розгорнути структурну перебудову промисловості України. І перш за все – подолання її однобічної орієнтації на важку індустрію, всебічну переорієнтацію економіки на задоволення соціальних потреб.

Уже з кінця 80-х років основним напрямом реформування української економіки було визначено її трансформацію в ринкову. У 90-ті роки Україна визначила пріоритетність ринкової системи господарювання. Однак, як показало життя, одного декларування виявилось замало.

Уже в 1993 році рівень інфляції в Україні був найвищим у світі. Україна стала лідером серед держав світу за дефіцитом державного бюджету.

За шість місяців 1994 року темпи спаду виробництва порівняно з відповідним періодом попередньої о року зросли більш як на третину і були удвічі більшими, ніж у 1991-1993рр. особливо помітним був спад виробництва в

базових галузях промисловості. Лише врожайний 1993 рік та самовіддана праця селян дозволили уникнути масштабного спаду в сільському господарстві [4].

Аграрний сектор економіки, якому приділялося мало уваги в соціалістичному суспільстві, опинився в постсоціалістичні часи ще в гіршому становищі. Ігнорувалася незаперечна істина: наскільки ефективно розвиватиметься сільське господарство України, настільки активно воно впливатиме на успішний розвиток нової держави взагалі.

Аграрне виробництво незалежної України базувалося на колгоспно-радгоспній системі господарювання, закладеній ще в 30-ті роки. У 90-ті роки значна частка українського керівництва вже розуміла її неефективність та безперспективність. Уже в 1990 р. у прийнятому Земельному кодексі України декларувалася потреба реформи земельних відносин, включаючи приватну власність на землю.

Упродовж 1991-1992 рр. Верховна Рада прийняла важливі для подальшого розвитку сільського господарства Закони України «Про селянське (фермерське) господарство», «Про форми власності на землю». Ними відкривався шлях до розвитку на селі форм господарювання, альтернативних консервативній колгоспно-радгоспній системі.

В 1992 р. було здійснено паювання майна колгоспів та їх косметичне перетворення на колективні сільгоспідприємства, селянські спілки, кооперативи, акціонерні товариства. Однак ключове питання щодо паювання землі та можливість формування альтернативних КСП господарств вирішене не було.

Сільське господарство з року в рік знижувало обсяги виробництва. Під тиском колгоспно - радгоспного лобі у Верховній Раді вищі органи влади раз за разом приймали рішення про все нові грошові вливання в сільське господарство. До рядового колгоспника, робітника радгоспу ці гроші зазвичай не доходили, осідаючи на рахунках банків, різних посередників. Разом з тим кожне таке рішення спричиняло новий виток інфляції, від якої страждали всі, у тому числі й сільськогосподарські підприємства. Отримані через кілька місяців кошти за здану продукцію не покривали навіть витрат на закупівлю селянами пального та

запасних частин. Більшість господарств перетворилися на безнадійних фінансових боржників, виявилися неспроможними придбати необхідні машини, механізми, мінеральні добрива та засоби захисту рослин.

Новим явищем у аграрному секторі було виникнення та поширення селянських (фермерських) господарств. У фермерських господарствах не допускалося великих втрат виробленої сільськогосподарської продукції, що було звичайним явищем у колгоспах та радгоспах. Факти свідчать, що, використовуючи у 1994 р. лише 1,6 % площі земельних угідь, фермерські господарства виробляли стільки, скільки виробляла ціла область. Водночас поширеним явищем стало отримання землі для заняття фермерством керівниками господарств та наближеними до них особами. Разом із кращими угіддями вони на вигідних умовах скуповували колгоспну та радгоспну техніку.

Таким чином, реформи у сільському господарстві мали формальний характер і в повному обсязі не реалізовувалися. Це, зокрема, стосувалося найважливішого питання – рівності різних форм власності та підтримки всіх форм господарювання – від кооперативної до фермерської.

Зважаючи на необхідність рішучого реформування та підтримки села, Верховна Рада у жовтні 1994 року приймає постанову «Про подолання кризового стану в агропромисловому комплексі». Проте конкретного механізму реформування розроблено не було.

Важливим компонентом економічних перетворень в Україні на початку 90-х років стали процеси роздержавлення та приватизації. Її цілі та основні принципи були закладені у схваленій Верховною Радою України 31 жовтня 1991р. «Концепції роздержавлення і приватизації підприємств, землі і житлового фонду». Приватизація в Україні, як і в ряді інших європейських країн, розпочалась із сфери обслуговування. Переважна більшість підприємств була приватизована їхніми колективами або керівниками. Всього за 1992-1994 рр. в Україні було приватизовано понад 11 тисяч підприємств. Це створило умови для розвитку альтернативних державній сфер виробництва. Саме навколо таких підприємств концентрується малий бізнес, який, на відміну від державного сектора економіки, стабільно зростає [5].

Розбудова незалежної держави передбачала створення власної фінансово-грошової системи. При провідній ролі Національного банку України з метою поліпшення існуючої фінансової системи було сформовано майже 230 банківських установ, які налічували понад 18 тис. філій. Однак демонополізація фінансової системи, небачене розширення мережі комерційних банків відбувалися стихійно, без належної законодавчої бази та контролю з боку Національного банку України. У результаті сфера банківської діяльності виявилася практично некерованою, що створило умови для численних зловживань.

Випуск не підкріплених реальними товарами грошей (емісія) набув лавиноподібного характеру. Спроби Національного банку зупинити інфляцію шляхом стримування потоку «пустих» грошей виявилися немічними, не давали бажаних результатів. Планом Національного банку України передбачалося, що в 1993 р. грошова маса обігу зросте в 1,9 рази, фактично ж вона зросла більш ніж у 18 разів. Аналогічна ситуація склалася в 1994 р. Силкові заходи монетарної політики в умовах постійного зростання бюджетних видатків, що часто мали популістський характер, вели, до подальшого розбалансування фінансово-грошової системи. У результаті кожне чергове підвищення закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію, заробітної плати тощо призводило до нового витка інфляції, яка поглинала отримані кошти.

Показником кризового стану державних фінансів стала деформація податкової системи. Колосальна кількість та розміри платежів зрештою призводили до вимушеного згортання виробничої та комерційної діяльності, або ж до «тінізації» економіки. Переважна більшість комерційних структур всіляко ухилялася від сплати податків, приховувала реальні прибутки. Фінансова сфера держави опинилася в кризовому стані. Його подолання було можливе у разі здійснення цілого комплексу ринкових реформ.

Цей період позначився не так ворожістю США до самої ідеї самостійної України, як останньою спробою врятувати єдність Радянського Союзу, попередити сценарій "балканізації" цілого пострадянського простору. Звичайно, американським політичним лідерам було вигідніше мати справу з однією, хоч

дещо вороже настроєною великою потугою, а не з великою кількістю малих держав – наступниць Союзу. Це було чітко зафіксовано в промові тодішнього президента Буша, яку він виголосив у Києві в серпні 1991 року та в якій він попереджав українців про небезпеку так званого "розгнужданого націоналізму"[6].

Після президентських виборів 1994 року весь розвиток зовнішньої політики України відбувався під знаком модифікації, розстановки нових акцентів у пріоритетах. Базовими принципами модифікації було проголошено виваженість, прагматизм, раціональність, професіоналізм. Важливим чинником у процесі формування концепцій зовнішньополітичного курсу незалежної України стало прийняття нової Конституції України, яка юридично закріпила основні принципи зовнішньополітичної діяльності, спрямовані на забезпечення національних інтересів і безпеки нашої держави.

За часів президентства Л. Кучми відносини між нашими країнами зазнавали і зльотів, і падіння. Та Україна вже почала відігравати помітну роль на світовій арені.

Появу цієї тенденції підтвердили й зміцнили неодноразові зустрічі на найвищому рівні керівників двох держав у 90-х роках. Найважливішою серед них стала зустріч у верхах в ході офіційного візиту в Україну 42-го Президента США Б. Клінтона 11-12 травня 1995 року.

Серед позитивних підсумків візиту слід відзначити «тверду підтримку США» вступу України до Всесвітньої організації торгівлі, визнану обома президентами важливість забезпечення умов для роботи приватного бізнесу (як українського, так і американського) «з метою розвитку ключових галузей економіки України». Серед таких галузей були названі сільське господарство, енергетика, телекомунікації, охорона здоров'я й аерокосмічний напрям [7].

Упродовж 1999 року саме нестабільна ситуація на Балканах стимулювала бурхливі дискусії із зовнішньополітичних питань як серед української політичної еліти, так і серед пересічних громадян.

У квітні 1999 р. мав відбутися самміт НАТО, присвячений 50-річчю Альянсу. Ця подія збіглася з кризою навколо Югославії. За цих обставин ліві політичні сили почали активно критикувати характер українсько-американських відносин взагалі

та, зокрема, відносини України з НАТО.

Саме на цей період припадає розквіт українсько-американських відносин, що проявлялося у регулярних переговорах обох сторін, навіть на найвищому рівні. Протягом 1998 - першої половини 2000 року, незважаючи на різкі антинатовські заяви Верховної Ради України щодо військової операції НАТО у березні-червні 1999 року проти Союзної Республіки Югославії, нашим державам удалося зберегти досить високий рівень двосторонніх відносин. Практичного розвитку зазнала й співпраця в космічній галузі.

Отже, за часів президентства Б. Клінтона, принаймні протягом його останніх п'яти років, українсько-американські відносини перебували на високому рівні. З 1990 по 2001 рік Україна отримала від США понад 2 млрд. доларів – це більше, ніж будь-яка колишня радянська республіка, і на той період серед нових незалежних держав Україна займала друге місце після Росії за розмірами американської допомоги (а протягом багатьох років вона була третім реципієнтом допомоги США після Ізраїлю та Єгипту) [8].

Напередодні свого третього й прощального візиту в Україну Б. Клінтон заявив: США зацікавлені в тому, щоб Росія та Україна успішно провели демократичні й ринкові реформи, ще більше зблизилися з європейськими та євроатлантичними цінностями. Короткочасне перебування Б. Клінтона в Києві 5 червня 2000 року засвідчило, що остаточно закінчився романтичний і розпочався прагматичний період в українсько-американських відносинах. Серед важливих міждержавних документів, підписаних того дня, виділимо Спільну заяву щодо підтримки України в процесі її вступу до Світової організації торгівлі (СОТ). США й далі надаватимуть фінансову допомогу Україні. У бюджеті на 2001 фінансовий рік, який у США починається 1 жовтня, на це передбачено виділити 179 млн. доларів.

Говорячи про історичний підсумок українсько-американських відносин за часів президентства Б.Клінтона, можна наголосити на тому, що двостороннє співробітництво справді наблизилося до можливого за даних історичних обставин рівня стратегічного партнерства. США не поступилися власними пріоритетами, не йшли на гострий конфлікт з Росією, щоб захистити національні

інтереси України. Водночас однобічна орієнтація на Москву викликала негативну реакцію у Вашингтона. Будь-яке припинення реформ на основі програмних настанов міжнародних фінансових інституцій негайно призводило до припинення кредитування та інших видів допомоги Україні як від цих інституцій, так і від США [9].

З приходом до влади у США республіканців, Новий Президент Дж. Буш-молодший наголосив у своєму посланні Президенту України Л. Кучмі, що „Україна посідає важливе місце в американській зовнішній політиці, а також повинна відігравати важливу роль у будівництві стабільної і процвітаючої Європи". Про "необхідність надання українсько-американському стратегічному партнерству нового динамізму" наголошувалося й на зустрічі в рамках візиту української делегації до Вашингтона глави Адміністрації Президента України В. Литвина з радником Президента США з питань національної безпеки К. Райс [10].

Така позиція щодо України цілком відповідає стратегії згаданої "реалістичної" школи міжнародної політики, прихильниками якої завжди виступали республіканці і яка стверджує, що ідеологія та інші внутрішньополітичні фактори повинні мати вторинне значення у формуванні стратегії міждержавних відносин. Першочергову ж увагу необхідно приділяти силовому значенню держави у міжнародній системі та її геополітичній вазі в регіоні, тому Україна, яка займає важливе геополітичне становище у своєму регіоні, розглядається американською адміністрацією як держава, стратегічне партнерство з якою відповідає інтересам національної безпеки США.

Але відносини між Україною і Сполученими Штатами затьмарилися обвинуваченнями в продажі Україною радарних систем Кольчуга в Ірак після того як американські експерти зробили лабораторний аналіз магнітофонних записів, наданих американській стороні колишнім майором Мельниченко, на яких, за їх твердженням, міститься розмова глави нашої держави Л. Кучми з керівником "Укрспецекспорту" В. Малевим про нібито продаж Іраку українських радарних систем "Кольчуга".

Наслідком цієї історії стала певна ізоляційна політика з боку окремих

західних країн по відношенню до Президента України Л. Кучми, погіршення відносин не тільки з США, а й з деякими країнами Заходу - членами певних міжнародних організацій, до вступу в які так прагне Україна. На нашу думку, безмірна поступливість України все одно нічого не принесла б нашій державі. Про це свідчить сумний досвід з ядерною зброєю, відмовлення від бушерського контракту, закриття ЧАЕС, припинення постачання озброєння в Македонію та багато іншого.

Наступні події підтвердили те, що підтримка України все ж необхідна зовнішньополітичній діяльності США. З перших місяців 2003 року намітилося деяке потепління в українсько-американських відносинах. Справу „Кольчуг" вирішено щонайменше не чіпати з огляду на більш серйозні обставини – розв'язання війни США проти Іраку, яке викликало неоднозначну реакцію у всьому світі і яке може призвести до значного перегляду нинішньої системи міжнародної безпеки.

Отже, на наш погляд, аналіз українсько-американських відносин дає підстави стверджувати, що політика США стосовно України базується на нинішньому зовнішньополітичному курсі американської адміністрації, спрямованому на встановлення нового світового порядку, в якому б Америка посідала домінуючі позиції. Вашингтон чудово розуміє велике значення України для майбутнього розвитку Європи загалом і східноєвропейського регіону зокрема – її важливе геополітичне становище, вагомість українсько-російських відносин як лакмусового папірця для регіональної політики Росії. За думкою американських аналітиків, без України імперські амбіції Росії не зможуть бути реалізовані, тому американське керівництво активно виступає за геополітичний відрив і протиставлення України – Росії.

Список використаної літератури

1. Харбан І. США – Україна. Зигзаги партнерства // Віче. – К., 2004. – № 4. – С. 41-45.
2. Там само. – С. 41.
3. Турченко Ф. Г., Панченко П.П. Новітня історія України. – К.: Генеза. – 2006. – С. 365.
4. Там само. – С. 311.
5. Там само. – С. 315.
6. Олійник С.Д. Геополітичне становище України з точки зору США. – К., 1994. – С. 15.
7. Дергачов О. Міжнародне становище України // Політична думка. — К.: 2000. – № 2. – С. 99.
8. Гайдуков Л.Ф., Кремень В.Г. та ін. Міжнародні відносини та зовнішня політика. – К.: Либідь, 2001. – С. 624.
9. Олійник С.Д. Геополітичне становище України з точки зору США. – К.: 1994. – С. 16.
10. Литвин В. М. Україна 2004. Події. Документи. Факти. У 3 т. – К.: ТзОВ, 2005. – Т. 3. – С. 447.